

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ І ЖУРНАЛІСТИКИ

Стаднік Анастасія

Науковий керівник – доц. Штонь Олена

СТИЛІЗАЦІЯ РОЗМОВНОСТІ У ХУДОЖНІЙ ОПОВІДІ ОЛЕКСАНДРА ВІЛЬЧИНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ІНШІ ДВЕРІ»)

Постановка проблеми. Написання художнього твору нерозривно пов'язане із використанням певних мовних одиниць, добір яких має опиратися на глибоке усвідомлення особливостей описуваного суспільного життя відповідного історичного періоду, на мову, культуру і побут цієї епохи. Такі лексеми зазвичай мають яскраве експресивне забарвлення, часову маркованість, співвідносяться у нашій свідомості з певними соціальними сферами, передають своєрідність авторської індивідуальної словесно-художньої манери письма.

Найчастіше у художньому мовленні лексичні одиниці розмовного стилю із засобів мовного вираження перетворюються на засоби художнього зображення дійсності, тобто відбувається явище стилізації розмовності. Якщо раніше розмовно - просторічна лексика реалізувалася винятково в усній формі, то сьогодні вона знаходить відображення в художній літературі, що свідчить про розширення функціональних меж розмовної лексики та бажання сучасних авторів вплинути на читача шляхом звернення до мовлення звичайного містянина.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стилїстичний потенціал елементів розмовного стилю в художньому тексті став предметом вивчення українських мовознавців С. Бирик, І. Білодіда, Л. Бурківської, В. Ващенко, Т. Должикової, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, Л. Мацько, Л. Науменко, О. Ожигової, О. Переломової, М. Пилинського, В. Русанівського, Н. Сологуб, Т. Ткаченко, Л. Шевченко та ін.

Дослідження розмовно-просторічної лексики зумовлено різкою активізацією її уживання, з одного боку, і недостатньою вивченістю функціонування, особливо у творах сучасних письменників, з іншого. Це й зумовлює актуальність теми нашої статті.

Мета дослідження полягає у здійсненні структурно-семантичного аналізу розмовно-просторічних слів у романі Олександра Вільчинського «Інші двері».

«Розмовна» та «просторічна» лексика не мають чіткого розмежування. Тому часто вживається таке словосполучення як «розмовно-просторічна лексика». До складу розмовної лексики входять слова, що надають висловлюванню розмовного характеру. До складу просторічної – слова експресивного забарвлення, які уживаються в емоційних мовних ситуаціях, при дружніх і фамільярних відносинах.

Основними засобами стилізації розмовності у повісті О. Вільчинського «Інші двері» є розмовно-просторічна лексика, діалектизми та розмовні фразеологічні одиниці. Найбільш активно письменник послуговується розмовно-просторічною лексикою.

Найбільшу групою розмовно-просторічних слів складають іменники.

На словотвірному рівні такі лексеми вирізняються суфіксами:

1) -ик-, -ник-. Деривати, утворені за їх допомогою, становлять різні лексико-семантичні групи, серед яких можемо виділити назв осіб за характерною рисою, ознакою, за родом (мужик), за діяльністю (атошник).

2) -к-. Приєднання його до основи іменника утворює назви професій жіночого та чоловічого роду чи номінації за родом діяльності, ознакою. У повісті знаходимо слова завучка, селюк, дівка, сопляк, волиняк, чувак, друзяка, засранка, хімічка, батюшка, чортяка;

3) -ань: бородань;

4) -ух, -юх, -их: головиха, братуха, розвалюха, заліпуха;

5) усічені основи, субстантиви: перегін, недопалок, воєнка;

6) складні слова: будбригада, самогонка, євробляха, сракопад, мухобійка;

7) складні слова, утворені повторенням тих самих, синонімічних або антонімічних слів: чари-мари, польоти-ульоти, золото-брільянти;

Серед усіх зафіксованих в повісті іменників – розмовно-побутових слів можна виділити такі лексико-семантичні групи номінацій:

- одягу: куфайка, кучма, натільник, бронік;

- частини тіла: пика, морда, дихало, п'ятірня, срака;

- назва осіб за родом діяльності та фізіологічними особливостями: шуткар, ледащо, бовван, штунда, мудак, воділа, ненажера, здоровило, вчений, звиздун;

- продуктів харчування: сотка, гіркі губи, коровиці, цілушка, короваєць;

- бойових припасів: одностволка, трьохлінейка, калаш, мідяшка;

- грошові одиниці: гривак, бабки, бабло, бакси, двадцятка, п'ятдесятка;

- процеси та дії: стриб, ходики, підколки, обнімка, хляпанина, промисел;

- назва предметів побуту: бардачок, штука, шкрабак, манерка, мотлох;

- внутрішній стан людини: воркота, нетерплячка, пофігізм, злинка;

- назви звуків: шургання, шкрегіт, пілікання, гібіння, гурчання.

В аналізованому тексті було зафіксовано такі суржикові іменники, вжиті переважно в українському фонетичному та морфологічному мовленні: проснісь, мент, пісталет, медляк, падлець, пожарнік, колега, ведьма, зеть, колейка.

Також широко у творі «Інші двері» представлена розмовно-просторічна дієслівна лексика. Серед найчастіше вживаних дієслівних лексем із формальними суфіксами розмовності виділяємо такі: -ува-, -юва-: поначіплювати, викачувати, рачкувати; дієслова, утворені за

моделлю «префікс + постфікс(ся)»: скоцюбитися, подвигатися, добитися, всістися, нахапатися, заходитися; утворені від вигуків та звуконаслідувальних слів такі як: кишкати, фонити, піпкати, хухати, пікати, ікати, чавкати, бабахнути, огокнути;

Стилістична спроможність дієслів найповніше виявляється в їх семантиці, тож у творі виділяємо різноманітні лексико-семантичні групи.

Найчисельнішою лексико-семантичною групою дієслів визначено групу на позначення руху (пересування, переміщення), є засобом відтворення дієслів сповільненості чи пришвидшення дії, яку репрезентують лексеми: дибати, лазити, пензлювати, чалапати, дріботіти, волочитися, чимчикувати.

Група слів на позначення висловлювання думок, яку репрезентують лексеми: бовкнути, толкувати, триндіти, буркати, верещати, забалакати. Наприклад, дієслово «буркати» у реченні «-Ага, манський... - буркнув Валентій, зняв свого бруднуватого кашкета і звично розчесав п'ятірнею руді з сивиною косма, що звисали від лисини, густою гривною спадали на комір і не надто піддавалися розчісуванню» [с. 62], має значення «говорити уривчасто і невиразно; бурмотати, мурмотіти».

Розмовні лексеми на позначення вияву почуттів, переживань також часто трапляються у творі. Серед них посмурніти (стати похмурим), впертися (наполягати на чомусь, стояти на своєму), перемудрити (перевершити кого-небудь у хитрощах; перехитрити).

Активно функціонують також дієслова на спрямування дій, заходів проти когось/чогось (збаламутити, спалити, вгощати, замочити, кресонутися, закалимити); дієслова на позначення зору зі значенням «дивитися, слідкувати» (вступитися, запримітити, застукати).

Групу дієслів на позначення процесуального стану репрезентують лексеми надибати, шурати, никати, упихати, згребти, запроторити, тягати.

Серед інших груп дієслівної розмовної лексики можна виділити лексеми, пов'язані з вираженою експресією: здохнути, ригати, зшибати, відрубатись.

Група дієслів на позначення дії зі значенням «завдавати ударів кому-небудь, бити що-небудь» репрезентовані лексемами: шарпатися, барбатися, зчепитися, гицатися, трошити, гепнутися.

Значну частину розмовно-просторічних слів у повісті «Інші двері» становлять прикметники. На словотвірному рівні виділяємо:

Прикметники із суфіксами –ущ-, -ющ, -уч-, -юч-, які вказують на перебування у відповідному стані та активний, посиленний вияв дії (шаркаючий, завидючий нетямущий).

Прикметники із суфіксами –ат-, -ят- виражають неповноту, частковість виявлення ознаки або ж її надмірність: згорбатаний, носатий, підстаркуватий, приземкуватий, хитрувато-збитошний. Наприклад, у в реченні: «Там була синенька п'ятірка, яку упхав йому носатий дядько, що «голосувати» на виїзді з Тернополя, а потім до Нижніх Луб'янок розказував про

своїх бджіл» [с. 27] лексема «носатий» вказує на наявність у людини великого носа (тобто надмірність).

Розмовно-просторічні прикметники, використані у творі, утворюють різні лексико-семантичні групи: прикметники на позначення зовнішніх рис людей, тварин, предметів представлені лексемами допотопний, пожований, ласий, облізлий, зашураний; внутрішні характеристики людей та тварин у творі позначають прикметники безвредний, паршивий, довбаний, дурний, спантеличений; характеристику за дією репрезентують лексеми: розчепірений, заскочений, скапараний, прикомандирований, недовалений, затіяний; групу лексичних одиниць на позначення властивостей предметів, явищ становлять прикметники ківларовий, холерський, гасовий, шкребливий.

У творі наявна невелика кількість розмовно-просторічних прислівників. Вони утворені за допомогою повторюваності, зменшеності, неозначеності, тощо: поквапом, потемки, лінкувато, на спід, потихеньку, біцімто, кудою, підтюпцем, довкруг, ціхо, ондо, туди-сюди, довкруг, неквапом, по цимбалах.

Також у досліджуваному романі функціонує низка вигуків, які належать до сфери усного мовлення і виділяються як знижено розмовні: тю-тю-тю-тю, ач, ая, киш, го-гох, пшов, гу-ух, пак, ге, тю, гоп, бла-бла, альо, апчих, ш-шш пу.

Висновки. Використання розмовних словотвірних моделей у повісті підпорядковується загальній меті створення атмосфери розмовності. Це властиві усномовній стихії нейтральні деривати з характерними для кожної частини мови афіксами, або ж емотивно-оцінні слова. Одні надають мовленню тон пестливий, інші ж, навпаки, мають значення перебільшення, згрубілості чи іронічності та здебільшого виражають негативну оцінку. Уміння Олександра Вільчинського послуговуватися усім багатством рідної мови, виражати власне ставлення до світу завдяки збагаченим контекстними конотаціями стилізованим словам засвідчують його майстерність володіння художнім словом. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в дослідженні мовних засобів розмовної та історичної стилізації в інших творах письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі. Київ: Луганськ, 2010. 292 с.
3. Вільчинський О. К. Інші двері. Харків: Фоліо, 2021. 224 с.
4. Коробчинська Л. А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках. Лексикографічний бюлетень. Київ, 1963. № 9. С. 41-54. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2688> (дата звернення 24.02.2022)
5. Савчук Н. М. Розмовна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки. 2013. № 1. С. 136-141.
6. Ткаченко Т. В. Стилістичні норми використання елементів розмовного мовлення в художньому стилі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. 2004. № 1 (11). С. 100-103.